

УДК 339.319.012(477.62)

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

<http://orcid.org/0000-0003-2768-9090>

Патошина Галина Миколаївна, старший викладач ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

Patoshina Galina, Senior Lecturer SHEE "Priazovsky State Technical University", Mariupol

Patoshina G. Investigation of the dynamics of foreign trade in goods in Donetsk region.

The prospects and problems of development of foreign economic activity of Donetsk region for the period of 2013 - 2016 are studied in the article. The region's place and role in the development of foreign economic complex of Ukraine are determined. The main directions of the development strategy of Donetsk region until 2020 are highlighted. The dynamics of volume indicators of foreign economic relations in Donetsk region during the period of the antiterrorist operation has been studied. It has been revealed that a decrease in production volumes due to the destruction or damage of fixed assets, the disruption of production links and the low competitiveness of goods in European markets are the main reasons for the reduction of the region's foreign trade turnover. Quantitative and structural changes in export and import of goods, including those compared with 2013 are considered. The analysis of geographical structure and structural shifts in the region's export and import of goods in the context of countries and continents is made. Priority directions of development of foreign economic relations of Donetsk region are determined taking into account world experience and features of its modern development. Based on the results of the research, conclusions about the region's high dependence on foreign trade, the need for diversification of commodity markets, the elimination

Патошина Г. М. Дослідження динаміки зовнішньої торгівлі товарами Донецької області.

У статті вивчені перспективи і проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Донецької області за період 2013 - 2016 рр. Визначено місце і роль регіону в розвитку зовнішньоекономічного комплексу України. Висвітлено основні напрямки стратегії розвитку Донецької області до 2020 року. Досліджено динаміку об'ємних показників зовнішньоекономічних зв'язків Донецької області в період проведення антитерористичної операції. Виявлено, що основними причинами скорочення зовнішньоторговельного обороту регіону є зниження обсягів виробництва внаслідок знищення або пошкодження основних засобів, порушення виробничих зв'язків і низька конкурентоспроможність товарів на європейських ринках. Розглянуто кількісні та структурні зміни експорту та імпорту товарів, в т.ч. в порівнянні з 2013 роком. Виконано аналіз географічної структури і структурних зрушень експорту та імпорту товарів регіону в розрізі країн і континентів. Визначено пріоритетні напрямки розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Донецької області з урахуванням світового досвіду та особливостей сучасного її розвитку. За результатами досліджень зроблено висновки про високу залежність регіону від зовнішньої торгівлі, необхідність диверсифікації ринків збуту товарів, ліквідації монопольної залежності від російського ринку і подальшої адаптації до європейських ринків. Розглянуто кількісні та якісні зміни товарної структури експорту та імпорту товарів. Виявлено високу залежність регіону від несприятливої кон'юнктури ринків чорних металів та енергоносіїв. Визначено основні напрями вдосконалення товарної структури експорту шляхом підвищення частки інноваційної, високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю і зниження частки сировини і напівфабрикатів.

Патошина Г. Н. Исследование динамики внешней торговли товарами Донецкой области.

В статье изучены перспективы и проблемы развития внешнеэкономической деятельности Донецкой области за период 2013 - 2016 гг. Определены место и роль региона в развитии внешнеэкономического комплекса Украины. Освещены основные направления стратегии развития Донецкой области до 2020 года. Исследована динамика объемных показателей внешнеэкономических связей Донецкой области в период проведения антитеррористической операции. Выведено, что основными причинами сокращения внешнеторгового оборота региона являются снижение объемов производства вследствие уничтожения или повреждения основных средств, нарушение производственных связей и низкая конкурентоспособность товаров на европейских рынках. Рассмотрены количественные и структурные изменения экспорта и импорта товаров, в т.ч. по сравнению с 2013 годом. Выполнен анализ географической структуры и структурных сдвигов экспорта и импорта товаров региона в разрезе стран и континентов. Определены приоритетные направления развития внешнеэкономических связей Донецкой области с учетом мирового опыта и особенностей современного ее развития. По результатам исследований сделаны выводы о высокой зависимости региона от внешней торговли, необходимости диверсификации рынков сбыта товаров, ликвидации монопольной зависимости от российского рынка и дальнейшей адаптации к европейским рынкам. Рассмотрены количественные и качественные изменения товарной структуры экспорта и импорта товаров. Выведена высокая зависимость региона от неблагоприятной конъюнктуры рынков черных металлов и энергоносителей. Определены основные направления совершенствования товарной структуры экспорта путем повышения доли инновационной, высокотехнологической продукции с высокой добавленной стоимостью и снижения доли сырья и полуфабрикатов.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів вважається реальним важелем структурної трансформації та стабілізації відчизняної економіки. Проблема аналізу розвитку міжнародної торгівлі регіонів є досить важливою. Це питання стосується багатьох аспектів наукових досліджень, а саме: структурних змін у виробничому секторі та сфері послуг,

залучення іноземних інвестицій, співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями, управління зовнішнім боргом та золотовалютними резервами країни тощо. Очевидно, що раціональна організація цієї діяльності неможлива без попередньої обґрунтованої оцінки її результатів. Саме тому особливої актуальності для економіки регіону та країни набувають пошук шляхів та механізмів для ефективної інтеграції регіону у світову систему розподілу праці

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість робіт присвячена ролі міжнародної торгівлі у процесі розбудови господарства. Теоретичні основи дослідження функціонування зовнішньоекономічної системи країни та окремих регіонів наведені в роботах Гребельника О. П., Макогона Ю. В., Тамашевича Ю. М., Лешкевича В. В., Гейця В. М., Василенко В. М. та інших. Але слід зазначити, що у працях недостатньо висвітлені питання кількісних та якісних змін зовнішньої торгівлі Донецького регіону в сучасних умовах.

Мета статті – визначення основних проблем та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі товарами Донецької області на основі аналізу об'ємних, структурних показників та структурних зрушень у зовнішньоекономічній діяльності.

Результати дослідження. Вагомий вплив Донецької області на зовнішньоекономічну діяльність України зумовлений високою концентрацією експортоорієнтованих підприємств металургії, машинобудування та хімічної промисловості, які формують переважну частку зовнішньої торгівлі. В умовах проведення воєнних дій на території області спостерігається знищення та пошкодження основних засобів виробництва, порушення системи постачання сировини та паливно – енергетичних ресурсів і, як наслідок, скорочення кількості підприємств і організацій, вимушений простій підприємств та падіння об'ємів виробництва основних товарів для експорту. В результаті у Донецькій області відбулося найбільше падіння експорту (зниження на 72,3%), а частка цього регіону у загальнодержавному обсязі зовнішньоторговельного обороту на протязі 2013-2016 рр. знизилася більше ніж удвічі.

Не зважаючи на несприятливі умови, за даними Держкомстату України, Донецька область забезпечила в 2016 році 9,4% валютної виручки від експорту товарів в цілому по Україні та посіла третє місце після міста Києва і Дніпропетровської області (до 2014 року регіон стабільно знаходився на першому місці) і протягом усього досліджуваного періоду має позитивне сальдо зовнішньої торгівлі (див. таблицю 1).

Таблиця 1 – Динаміка зовнішньоторговельного обороту товарів Донецької області

Показники	2013 р.	2014 ¹ р.	2015 ¹ р.	2016 ¹ р.
Зовнішньоторговельний оборот (ЗТО), млн.дол	16455,6	10523,8	4899,9	4538,6
Темпи росту(зниження) ЗТО ланцюгові, %	84,90	63,95	46,56	92,63
Експорт, млн.дол.	12399,3	8402,9	3697,292	3428,479
Темпи росту(зниження) експорту ланцюгові, %	87,77	67,77	44,00	92,73
Імпорт, млн. дол.	4056,3	2120,9	1202,569	1110,122
Темпи росту(зниження) імпорту ланцюгові, %	77,20	52,29	56,70	92,31
Сальдо, млн.дол.	8343,0	6282,0	2494,723	2318,357
Темпи росту(зниження) сальдо ланцюгові, %	94,03	75,30	39,71	92,93
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	3,06	3,96	3,07	3,09

¹ Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

* Джерело: Звіт з виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року за 2016 рік [1].

Наведені у таблиці дані свідчать про те, що протягом 2013 - 2016 рр. спостерігається поступовий спад об'єму експорту та імпорту товарів і, як наслідок, зовнішньоторговельного обороту, що відповідає загальносвітовій тенденції. Зовнішньоторговельний оборот товарів Донецької області склав у 2016 р. 4538,6 млн. дол. США і зменшився у порівнянні з 2013 р. у 3,63 рази, а з 2015 роком - на 7,37 %. Спостерігається також зниження сальдо зовнішньої торгівлі на 72,2% і 7,07% відповідно. За цей період експорт зменшився на 72,3 %, а імпорт – на 72,63 %. Позитивним було тільки зростання коефіцієнту покриття експортом імпорту від 3,06 до 3,09.

Протягом досліджуваного періоду спостерігається також скорочення кількості країн – партнерів регіону. Продукція підприємств і організацій області експортувалася до 141 і 91 країн світу, імпортувалися товари з 111 і 74 країн відповідно у 2013 і 2016 рр.

Слід зазначити, що скорочення об'ємів зовнішньої торгівлі зумовлене насамперед падінням промислового виробництва Донецької області у 2013-2016 рр. Наприклад, зниження виробництва хімічної продукції відбулося на 26,4%, а експорт її знизився взагалі з 775,6 млн.дол до 30,8 млн.дол; виробництво металів та металопродукції знизилася на 33%, а експорт на 67%; виробництво мінеральних продуктів зазнало падіння у 2 рази, експорт знизився у 5,5 разів. Але, не зважаючи на зростання виробництва промислової продукції у 2016 р. на 6 % (у порівнянні з 2015 р.), темп зниження експорту за цей період становив 92,3%. На думку експертів, другим за значенням фактором, який негативно впливає на стан зовнішньої торгівлі, є висока залежність від російського ринку [1].

В Стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року зазначено, що диверсифікація ринків збуту товарів є дуже важливим напрямом зовнішньоекономічної політики регіону. З огляду на це доцільно розглянути географічну структуру зовнішньоторгівельного обороту товарів у розрізі країн і континентів [2].

Географічна структура зовнішньоторгівельного обороту товарів протягом досліджуваного періоду суттєво не змінилась. Найбільші об'єми зовнішньоторгівельного обороту товарів у 2016 р. припадали на країни ЄС, СНД, Азії, Америки, і Африки. Спостерігається зростання частки країн ЄС (41,31 % від зовнішньоторгівельного обороту товарів) та СНД (26,14 %) у 2016 році.

Географічна структура експорту товарів також суттєво не змінилась. Основними ринками збуту товарів підприємств області були ті самі регіони, частка країн ЄС і СНД також зросла. У 2016 р. частка країн ЄС становила 48,80 % від загального експорту товарів, СНД -20,72 %, Азії - 17,96 %, Америки - 6,76 %, Африки - 4,66 %.

Отже, позитивна тенденція зростання частки експорту до країн ЄС від 26,2% у 2013 р. до 48,8% у 2016 р. залишається незмінною, але при цьому у 2016 р. у порівнянні з 2013 р. спостерігається скорочення об'ємів експорту на 47,6%.

Найбільш значними торговими партнерами з експорту товарів були наступні країни: Італія (14,4; 21,9 і 20,78 % загального обсягу експорту товарів), Російська Федерація (13,3; 16,5 і 17,09 %), Туреччина (10,4; 13,0 і 10,29 %), Польща (3,0; 5,1 і 6,95 %), Болгарія (3,2; 4,5 і 5,50 %), Єгипет (8,2; 2,9 і 3,07 %) відповідно у 2014, 2015 і 2016 рр. Географічна структура імпорту товарів також майже незмінна. Найбільші об'єми товарів надходили з Росії (31,1; 30,0 і 39,13 % усього імпорту області), США (12,2; 25,0 і 16,55 %), Канади (1,2; 7,4 і 7,22 %), Китаю (6,4; 5,3 і 5,68%) відповідно у 2014 -2016 рр.

Дослідження структурних зрушень географічної структури експорту товарів свідчить про зростання протягом 2014 -2016 рр. частки у загальному обсязі окремих країн, у т.ч. Росії, але у порівнянні з 2013 р. (до початку АТО) спостерігається зниження частки експорту до цієї країни на 2,59 %. При цьому валютна виручка від експорту товарів до Росії знизилася за цей період у 4,2 рази. На думку аналітиків, зростання частки імпорту з Росії у 2016 р. свідчить про велику залежність регіону від імпорту енергоносіїв через високу енергоємність валового регіонального продукту.

Відомо, що місце країни в системі міжнародного розподілу праці визначає саме товарна структура експорту – імпорту, яка дозволяє оцінити не тільки ефективність інтеграції регіону до світової системи господарства, а і ступінь розвитку його економіки (див. таблицю 2).

Таблиця 2 – Товарна структура експорту – імпорту товарів

Види продукції	Частка у загальному об'ємі експорту, %			Частка у загальному об'ємі імпорту, %		
	2014 ¹ р.	2015 ¹ р.	2016 ¹ р.	2014 ¹ р.	2015 ¹ р.	2016 ¹ р.
Недорогоцінні метали та вироби з них, усього	76,22	79,5	80,29	12,74	8,4	10,38
- у т.ч. чорні метали	-	73,7	76,33	-	4,5	5,32
- вироби з чорних металів	-	3,4	2,21	-	0,6	0,87
Мінеральні продукти	11,14	8,6	8,72	42,82	69,4	63,16
Продукція машинобудування	5,57	7,8	6,43	11,01	6,5	9,45
Сільськогосподарська та харчова продукція	4,9	2,5	3,04	10,45	3,2	2,32
Продукція хімічної промисловості	1,33	0,9	0,58	10,97	6,9	5,77
Інші товари	0,84	0,7	0,94	12,01	5,6	8,92

¹ Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції. * Джерело: Звіт з виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року за 2016 рік [1].

Протягом 2014 – 2016 рр. у товарній структурі експорту регіону переважали недорогочінні метали та вироби з них, мінеральні продукти, механічні та електричні машини, сільськогосподарська продукція (у т.ч. готові харчові продукти), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби, продукція хімічної промисловості. На фоні скорочення об'ємів експорту спостерігалось зростання питомої ваги у загальному обсязі експорту товарів чорних металів, частини сільськогосподарської продукції (у першу чергу зернових культур, жирів та олій, насіння і плодів олійних рослин). Натомість у 2016 р. зменшилась частка механічних машин, обладнання і транспортних засобів з 7,8 % до 6,43%[2].

Таким чином, основу експорту регіону у 2016 р. склали недорогочінні метали та вироби з них – 80,29 % від загального обсягу (у т.ч. чорні метали – 76,33 % та вироби з чорних металів – 2,21%). Експорт мінеральних продуктів становив 8,72 %, механічні та електричні машини – 4,65 %, сільськогосподарська продукція – 3,04 % (у т.ч. готових харчових продуктів – 0,46 %), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 1,78 %, вироби з каменю, гіпсу, цементу – 0,73 %, продукція хімічної промисловості – 0,58 %. Тобто основні складові експорту – це сировина та продукти первинної переробки (низько-технологічних галузей), які характеризуються несприятливою кон'юктурою. До того ж спостерігається поступове зниження частки продукції переробної промисловості і зростання частки напівфабрикатів та сировини [3, С. 77].

В товарній структурі імпорту у 2016 р. переважали мінеральні продукти – 63,16 % від загального обсягу (у т.ч. палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 59,58 %), недорогочінні метали та вироби з них – 10,38 % (у т.ч. чорні метали – 5,32 %, вироби з чорних металів – 0,87 %), механічні та електричні машини – 9,45 %, імпорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості склав 5,77 %, вироби з каменю, гіпсу, цементу – 5,04 %, сільськогосподарська продукція – 2,32 % (у т.ч. готових харчових продуктів – 1,46 %). Спостерігається зростання частки імпорту мінеральних продуктів, скорочення продукції хімічної, машинобудівної промисловості та сільськогосподарської продукції. Отже, у імпорті переважають енергоносії, суттєве зростання цін на які негативно впливає на ціни товарів, що виробляються в Україні [1].

При існуючих тенденціях погіршення товарних структур експорту та імпорту та несприятливій кон'юктурі ринка чорних металів існує реальна загроза погіршення економічної ситуації в регіоні. Отже йдеться про дуже високу, навіть небезпечну залежність регіону від зовнішньої торгівлі. Саме тому нагальною стають проблеми диверсифікації ринків збуту українських товарів і послуг, створення умов для ліквідації монопольної залежності від російського ринку та адаптації до європейських ринків [4, С. 85].

Вирішення цих проблем можливе лише за умов формування раціональної структури промислового виробництва, нарощування виробництва товарів тривалого користування, легкої промисловості, продовольства, скорочення питомої ваги сировинних виробництв, збільшення виробництва продукції з високим ступенем переробки, впровадження ресурсо-, енергозберігаючих та екологічно чистих технологій, підвищення науково-технічного рівня промислового виробництва, розробки сучасних інформаційно-індустріальних технологій і техніки для електроенергетики, машинобудівної, а також легкої, харчової та інших галузей[1].

Таким чином, поступовий розвиток економіки і поліпшення якості зовнішньої торгівлі регіону можливо тільки за умов зростання частки доданої вартості у валовому регіональному продукті, зростання у випуску частки інноваційної продукції, зростання частки високотехнологічного експорту, збільшення капітальних інвестицій (у т.ч. прямих іноземних інвестицій).

Висновки.

1. Аналіз географічної структури експорту дозволив виявити такі позитивні тенденції, як зростання частки країн ЄС та зниження частки РФ у порівнянні з 2013 роком. Однак, очікуваного зростання українського експорту до країн ЄС не вдалось досягнути через падіння рівня промислового виробництва та неконкурентоспроможність більшості українських товарів на європейських ринках.

2. На зниження зовнішньоторгівельного обороту регіону вплинули не тільки падіння об'ємів виробництва підприємств, а і втрата звичних ринків збуту та імпорту продукції, насамперед російського ринку.

3. У Донецькій області відбулося закріплення сировинної спеціалізації, що ґрунтується на розвитку видобувних галузей і виробництв з первинної переробки сировини. Від успішного

вирішення цих питань залежать перспективи створення нових робочих місць, рівень та динаміка заробітної плати, доходи місцевих бюджетів, а в кінцевому підсумку – соціально-економічна стабільність в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Звіт з виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року за 2016 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/zovnishnoekonomichna-diyalnist/>
2. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programa-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-donetskovi-oblasti-na-period-do-2020-roku/>
3. Макогон Ю.В. Внешнеэкономические связи Украины и векторы их дальнейшего развития // Ю.В. Макогон //Журнал міжнародних досліджень. Фундація міжнародних досліджень. – 2011, № 1. – С. 75-85
4. Александрова Р.А Статистичне дослідження зовнішньої торгівлі товарами України //Р.А. Александрова, Г.Н. Патошина, А.С. Патосин // Вісник ПДТУ.-2011- С.82 – 89
5. Геєць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку : Моногр. / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Арт'омова, Ю. М. Бажал, О. І. Барановський, В. В. Близнюк, О. Ю. Болховітінова, Є. В. Бридун, Т. П. Вахненко, В. І. Голіков; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. - К.: Фенікс, 2003. - 1006 с.

References (BSI):

1. Zvit z vikonannya zavdan' Derzhavnoi strategii regional'nogo rozvitku na period do 2020 roku za 2016 rik [Report of the tasks of the State Regional Development Strategy for the period until 2020 by 2016] [Yelektronniy resurs]. - Rezhim dostupu: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/zovnishnoekonomichna-diyalnist/>
2. Strategiya rozvitku Donets'koї oblasti na period do 2020 roku [The development strategy of the Donetsk region until 2020] [Yelektronniy resurs]. - Rezhim dostupu: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programa-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-donetskovi-oblasti-na-period-do-2020-roku/>
3. Makogon YU.V. Vneshneekonomicheskiye svyazi Ukrainy i vektory ikh dal'neyshego razvitiya [Foreign economic relations of Ukraine and vectors of their further development] // YU.V. Makogon //Zhurnal mizhnarodnikh doslidzhen'. Fundatsiya mizhnarodnikh doslidzhen'. – 2011, № 1. – P. 75-85
4. Aleksandrova R.A Statistichne doslidzhennya zovnishn'oi torgivli tovarami Ukraini [Statistical studies of foreign trade Ukraine] //R.A. Aleksandrova, G.N. Patoshina, A.S. Patoshin // Visnik PDTU.-2011- P.82 – 89
5. Geets V.M. Yekonomika Ukraini: strategiya i politika dovgostrokovogo rozvytku: Monogr.[Ukraine's economy: strategy and long-term development policy] / V. M. Geets, V. P. Aleksandrova, T. I. Art'omova, YU. M. Bazhal, O. I. Baranov'skiy, V. V. Bliznyuk, O. YU. Bolkhovitinova, E. V. Bridun, T. P. Vakhnenko, V. I. Golikov; NAN Ukraini. In-t yekon. prognuzovannya. - K.: Feniks, 2003. - 1006 c.

Keywords: export, import, structural changes, foreign trade turnover, balance, geographical structure, product structure, growth
Ключові слова: експорт, імпорт, структурні зрушення, зовнішньоторговельний оборот, сальдо, географічна структура, товарна структура, темпи росту

Ключевые слова: экспорт, импорт, структурные сдвиги, внешнеторговый оборот, сальдо, географическая структура, товарная структура, темпы роста